

Ана Јанковић

Народна библиотека Бор
ana.jankovic67@gmail.com

УДК 017.2:027.1 Петровић Његош П.(049.32)

КЊИГА О КЊИГАМА ЊЕГОШЕВЕ БИБЛИОТЕКЕ

Kilibarda, Vesna i Jelena Knežević. *Njegoševa biblioteka*.
Novi Sad: Akademska knjiga, 2021.

Поводом 170 година од смрти Петра Другог Петровића Његоша (1813–1851), Академска књига из Новог Сада обновила је издање Црногорске академије наука и умјетности *Његошева библиотека* (Подгорица, 2017), ауторки Весне Килибарде (редовни професор италијанске књижевности на Филолошком факултету Универзитета Црне Горе) и Јелене Кнежевић (доцент за област немачка књижевност на Филолошком факултету Универзитета Црне Горе и гостујући предавач на Катедри за германистику Филолошког факултета у Београду), које су, у сарадњи са Његошевим музејом на Цетињу, спровеле свеобухватно истраживање са задатком да се Његошева библиотека што детаљније реконструише и сачини целовити попис библиотечког фонда са детаљним библиографским описом свих сачуваних књига и часописа за које се данас верује да су биле саставни део ове библиотечке целине која се чува као јединствена збирка у Његошевом музеју у Биљарди на Цетињу.

Књига садржи увод – студију под називом „Његошева библиотека некад и сад”, затим попис књига из Његошевог музеја „Књиге Његошеве библиотеке” и три пратећа регистра: именски, регистар по језику издања и регистар недостајућих издања (1927–2017).

Његошева библиотека настала је 1838. године када је завршена резиденција Биљарда на Цетињу и када је Петар Други Петровић Његош из Цетињског манастира пренео световне и уопште – књиге које нису биле строго религиозног карактера, а које су припадале његовом претходнику Петру Првом Петровићу Његошу (1748–1839) и оне које је и сâм, у времену до пресељења у Биљарду, набавио.

Након што је због разних историјских и друштвених околности више пута пресељена, библиотека је након Другог светског рата преузета из Државног музеја и враћена у обновљени музејски комплекс Биљарда где су, у

посебној музејској јединици, поред књига и часописа, похрањени и ретки сачувани предмети везани за живот и рад Петра Другог Петровића Његоша. Фонд ове збирке чине књиге Петра Првог и Петра Другог Петровића Његоша. Библиотека је од 1962. године културно добро од националног значаја и има статус старе и ретке књиге.

Библиотека Петра Првог налазила се у Цетињском манастиру и могли су јој приступити сви они који су били писмени и жељни знања. Након смрти Петра Првог и преношења дела његове библиотеке у Биљарду, његов наследник, синовац Петар Други Његош, почео је континуирано и селективно да набавља књиге, било тако што их је куповао приликом својих путовања (највише у Русији, 1833. и 1837. године), било путем претплате или поклона које је добијао од самих аутора, пријатеља и поштовалаца, о чему сведоче бројне посвете исписане на неким књигама. Фонд библиотеке чиниле су књиге из готово свих области људског знања: религија, филозофија, политичке науке, право и јавна управа, али и значајан број публикација из области природних наука, астрономије, хемије, зоологије, медицине, ветерине, геодезије, географије; књиге из историје обухватале су човекову прошлост од антике до Његошевог времена. Значајан део чиниле су књиге из области књижевности; преовлађивале су књиге на страним језицима, што сведочи о владицином познавању других језика и ширини његовог образовања, на шта упућују и бројне забелешке на маргинама неких књига, писане Његошевим рукописом.

Након Његошеве смрти, његови наследници наставили су да брину о библиотеци, мада више није било значајнијег увећавања фонда. Упркос повременим настојањима ондашњих учених и упућених људи да се овај фонд попише и на тај начин делимично и заштити – многе књиге завршиле су разасуте по читавој Црној Гори, по црквама, и касније формираним јавним библиотекама, па чак и у рукама приватних лица.

У уводној студији „Његошева библиотека некад и сад”, ауторке књиге *Његишева библиотека* Весна Килибарда и Јелена Кнежевић упућују на раније покушаје да се фонд Његошеве библиотеке попише.

Први значајан стручни попис и делимични опис Његошеве библиотеке саставио је и објавио 1927. године Душан Вуксан, црногорски библиотекар, библиограф, архивист и музеолог. Вуксанов каталог „Библиотека владике Рада”, објављен у оквиру шире целине *Цетиње и Црна Гора* (Београд: Књижарница Рајковића и Чуковића, 1927), садржао је 992 свеске (укључујући и недостајуће томове означене звездицама): 177 свезака књига које су припадале Петру Првом (91 наслов књига и 1 часопис) и 815 свезака из библиотеке Петра Другог (125 наслова књига и по неколико годишта 8

периодичних публикација на разним језицима). Вуксан је проценио да његов попис представља само остатак много веће и бројније Његошеве библиотеке која је, након смрти владике, небригом и незнањем, несхватањем њеног значаја, растурена и да је тешко установити колико је и које су то тачно књиге биле.

У Његошевом музеју на Цетињу налази се највећи део књига из Вуксановог пописа, у застакљеним витринама у радној соби великог владике и песника, нешто у депоу Музеја, а неке су изложене као музејски експонати. Ту је и изванредан број публикација које нису довољно истражене да би без икакве сумње биле означене као део фонда Његошеве библиотеке. Према инвентару Државног музеја, где је збирка била смештена до измештања у Биљарду, библиотека Петра Првог садржи 206 свезака, односно 144 наслова, а библиотека Петра Другог 359 свезака, односно 184 наслова.

Ауторке истичу проблем различитих података о библиотеци током времена: не само да се музејски инвентар разликује од Вуксановог, него и од пописа у који је увид имао Мирон Флашар у Његошевом музеју (број свезака: Петар Први – 195, Петар Други – 359; *Њејош и анишка*. Подгорица: ЦАНУ, Његошев институт, 1997). Флашар је Вуксану замерио недовољно образложен поступак којим је књиге издате пре 1834. године, без сачуване Његошеве сигнатуре или других знакова по којима би се са сигурношћу могло тврдити да су припадале Његошевој библиотеци, сврстао у сачуване сигниране књиге. Флашар је сматрао да су Његошу заправо припадале само оне књиге које су имале његов екс либрис са сигнатуром или неку посвету, потпис или Његошевом руком исписану белешку. Иако је, како ауторке наглашавају, реч о старој и реткој књизи, прворазредном културном добру, оне никада нису пописане са неопходном критичношћу, нису каталошки пописане и библиографски описане – што би омогућило да се отпочне трагање за аутентичним примерцима и набавка недостајућих. Чак – како се наводи – изгубљен је једини стручни библиотечки рад, каталог који је својевремено урадила Соња Лединек Мунда (ауторка *Библиографије „Луче“ (1895–1900)*, *„Књижевної листи“ (1901–1902)*, *„Дана“ (1911–1912)*, из 1979. године), па и поред пописа Душана Вуксана и музејског инвентара, није могуће установити ни приближни садржај Његошеве библиотеке, који је и данас, у великој мери – на нивоу претпоставке. С обзиром на то, и након неколико истраживачких и библиографских радова, па и овог последњег, не може се засигурно рећи да су све књиге које се данас налазе под кровом Његошевог музеја заиста припадале црногорском владици или су ту залутале и неке друге које су некритички приписане Његошевој збирци и које Његош никада није нити набавио нити поседовао.

Због свих нејасноћа ранијих представљања структуре Његошеве библиотечке заоставштине, урађен је нови попис, чему је претходио мукотрпан и свеобухватан истраживачки рад ауторки монографије *Његишева библиотека* и групе сарадника из Његошевог музеја, као и познавалаца књижевности на језицима на којима су ове књиге штампане.

Ауторке Килибарда и Кнежевић определиле су се да ураде нови целиовити попис књига, који одговара савременим научним критеријумима и библиотечким стандардима, са анотацијама које су сажет опис садржаја сваке књиге, уз друге податке о публикацији, који су релевантни за њену судбину у оквиру Његошеве библиотеке. Овде је велика помоћ била енциклопедијска и књижевноисторијска литература на одговарајућим језицима, као и поуздани извори на интернету, попут дигиталних књижних фондова великих библиотека и институција, посебно Матице српске, Хрватске академије знаности и умјетности, Руске националне библиотеке, као и дигиталне збирке универзитетских и библиотечких конзорцијума и светских библиотечких каталога. Ауторке посебно истичу да су ови извори помогли не само томе да се опишу садржаји постојећих књига у Његошевој библиотеци и прикупе информације о њиховим ауторима, већ и да се допуне Вуксанови подаци о књигама које су у његово време биле део Библиотеке, а данас их у њој више нема.

Свака књига Његошеве библиотеке прегледана је по принципу *de visu* и тако је сачињен нови попис, језиком и писмом дела, који чине 353 библиографске јединице, од чега је 331 монографска и 22 наслова серијских публикација.

Приликом ређања библиографских јединица, комбинован је алфаветски и хронолошки принцип; све јединице подељене су у три групе – по аутору или уреднику, по наслову (аутор и уредник нису познати) и серијске публикације – и поређане у континуитету од 1 до 353. Публикације чији је аутор/уредник познат, поређане су абecedним редоследом презимена аутора, али су редни бројеви додељени публикацијама (на пример: под одредницом ПЕТРОВИЋ, Петар II Његош налазе се четири библиографске јединице, од редног броја 200 до 203), које су у оквиру ауторске одреднице поређане хронолошким редоследом, по години објављивања (296 јединица, од 1 до 296). Анонимна дела и дела чији аутор није познат дата су хронолошким редоследом (35 јединица, од 297 до 331) и потом следи абecedни списак наслова серијских публикација (22 библиографске јединице, од 332 до 353). Вишетомне монографске публикације са заједничким насловом, као и сва годишта истог часописа и листа, пописани су као једна библиографска јединица са информацијом о сачуваним томовима и годиштима.

Свака библиографска јединица има три поља: наслов и поље одговорности – информација о аутору, уреднику, приређивачу, преводиоцу – у оригиналу, језиком и писмом преузетим са насловне стране публикације; у истом пољу следе стандардне информације о месту издавања, издавачу, месту штампања, штампару, години издања, броју томова и страна. У другом пољу дате су информације о сигнатури; ово поље је веома значајно јер садржи податке о различитим покушајима и етапама пописивања фонда Његошеве библиотеке, па су многе књиге означаване више пута. У пољу сигнатуре наведено је најмање једно разврставање, а највише три могућа разврставања: ознака (М) представља музејску сигнатуру (реч је о сигнатури Државног музеја на Цетињу где се Његошева збирка налазила до измештања у Биљарду; није познато ко је и када овај инвентар саставио, нити на основу којих критеријума, јер су неке књиге којих нема у Вуксановом попису касније проглашене за део Његошеве библиотеке, а неки наслови, за које је Вуксан сматрао да су припадали Петру Другом, сврстани су међу књиге Петра Првог), (В) Вуксанову и трећа је Његошева сигнатура (*ex libris*), која представља најверодостојније сведочанство да је означени примерак заиста припадао Његошевој библиотеци (103 сачуване књиге). Пример за овакво троструко сигнирање може да буде примерак број 288. у последњем попису из 2017. године, под којим је евидентиран приручник француске граматике Јоакима Вујића:

VUJIĆ, Joakim (1772–1847)

288. Руководство къ французской грамматикѣ: во употребленіи славено-сербскія юности / Иоаким Вуич. –

Будим град: Писмены Кралевскаго Всеучилища Пештанскаго, 1805. – 481 стр.

М: Р II – 166

В: Р II – 623

Ex libris: 623

Priručnik francuske gramatike један је од неколико јеzičких приручника који су се на славеносрпском појавили почетком XIX вијека, неминовно се dotičући и матерњег језика и културе оних којима су намјенјени. Вујић увида да је француски језик у успону у Европи и према њемачком обрасцу пише граматiku која садржи и примјере француске конверзације и кореспонденције. У додатку су штампани огледи стила на

temu Prvog srpskog ustanka i Karađorđevih vojnih podviga. Gramatika sadrži i kratki francusko-slavenosrpski rječnik. Autor je poznati srpski pisac, putopisac i poliglota, poznat kao otac srpskog pozorišta.

У наведеном примеру, троструко сигнирање указује на то да је књига и у Вуксановом и у музејском инвентару означена као део збирке Петра Другог (римским бројевима I и II у Вуксановом попису обележаване су књиге у зависности од тога да ли су припадале Петру Првом или Петру Другом, па је овај принцип преузет и у наредним пописима) и да на њој постоји и Његошев екс либрис, што је несумњиво сврстава у фонд Његошеве библиотеке. Бројни су примерци који имају само Вуксанову или само музејску сигнатуру, а постоје и они са обе, али са неслагањем о томе да ли су припадале фонду Петра Првог или Петра Другог.

Након пописа библиографских јединица, следе Именски регистар свих личних имена која се појављују у библиографским јединицама и анотацијама пописа (502 имена са алтернативним облицима), Регистар по језику издања (види се да је највише било публикација на руском језику – 113, што потврђује наводе о великој набавци из Русије, затим на француском – 60, италијанском – 55, језицима јужнословенских народа – 65, немачком – 39, латинском – 11, пет публикација на енглеском, две на чешком и по једна на грчком, холандском и пољском језику) и Регистар недостајућих књига (односи се на библиографске јединице које су се налазиле у попису Душана Вуксана из 1927. године, а које су нестале из Његошеве библиотеке до овог последњег пописа 2017. године), које нису пописане *de visu*, те су у тексту обележене звездицом (29 јединица).

Ауторке закључују да је Његошева збирка засад добро физички заштићена од даљег пропадања и отуђивања, али сматрају да то није довољно јер је потребно да се овај драгоцен и недовољно проучени књижни фонд прописно попише, каталогизује и дигитализује и стави на увид не само научницима, проучаваоцима Његошевог дела, већ и лаичкој јавности. Вуксанов попис, као и музејски инвентар, нису више од тога, анализа Његошеве библиотеке није рађена, а и када буде – неће дати потпуни суд о Његошевој лектури јер је већи део Његошевих књига изгубљен.

Овај последњи, значајни покушај реконструкције Његошеве библиотеке, тачније онога што је од ње остало, само је почетак, основ да се даље истражују просветитељска, интелектуална, државничка и нарочито књижевна стремљења Петра Другог Петровића Његоша, али и сагледавање ове библиотеке као документарног сведочанства и прилога истраживању историје културе Црне Горе у првој половини 19. века.